

Ekonomik Araştırmalar

Ocak 2021

Ayře Özden

Müdür

aozden@atbank.com.tr

Ömür Şeheri

Müdür Yardımcısı

oseheri@atbank.com.tr

Dr.Ömer Ersan

Uzman

oesan@atbank.com.tr

1. Tunus'un Swot Analizi
2. Ekonomik Görünüm
3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)
 - Tunus'da yatırım yaparken nelere dikkat etmelisiniz?
 - DYY'yi Motive Etmek/Kısıtlamak için Hükümet Önlemleri
4. Dış Ticaret Görünümü
5. Bankacılık Sektörü Görünümü
6. Türkiye & Tunus İlişkileri
 - Tunus'ta Türk yatırımcıların ilgilenebileceği büyük yatırım projeleri
 - Tunus'da gelecek vaadedilen sektörler

Hazırlayan: Ömür Şeheri

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tunus, 2011'de 'Yasemin Devrimi'ne ve eski başbakan Zeynel Abidin Bin Ali'nin (1987-2011) devrilmesine kadar, yirmi yıl boyunca istikrarlı ve sağlam bir büyüme kaydetmiştir. Ülke o zamandan beri parlamenter bir demokrasiye doğru evrilmiş olsa da, ekonomi bu şoktan tamamen kurtulmak için mücadele etmiş ve reel büyüme 2012 ile 2018 arasında ortalama % 2 olmuştur. Ülke, 2020'de Covid-19 nedeniyle başka bir şokla karşı karşıya kaldı. Büyümenin önümüzdeki on yılda kademeli olarak % 2,5'in üzerine çıkması bekleniyor.

Devrim ve küresel mali kriz sonrasında ekonomi kırılgan kalırken, güvenlik koşulları son iki yılda önemli ölçüde iyileşerek daha iyi bir iş ortamı sağladı. Tunus hükümeti, vergi kaçırmayla mücadele eden ve vergi gelirlerini iyileştirmeyi amaçlayan çeşitli vergi önlemlerini uygulamaya koydu. Devlet memurları için vergi indirimlerinin aşamalı olarak kaldırılmasının kişisel gelir vergisinden elde edilen gelirleri artırması beklenmektedir. 2019 Bütçe Yasası, 2019'da offshore'lar için ve 2021'de de tüm şirketler için tercihli vergi rejimini kaldırılacaktır. Serbest mesleklerin hizmetlerine yönelik KDV'nin %13'ten %19'a çıkartılmasıyla sağlık ve eğitime gelir yaratılması planlanmaktadır. Hükümet ayrıca idare, denetim ve tahsilat gibi tüm vergi işlemlerini tek bir çatı altında toplamayı hedefliyor.

Tarım Tunus ekonomisinin kilit sektörü olup, GSYİH'nin %10,4'ünü oluşturmakta ve işgücünün %13'ünü istihdam etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda üretim yöntemlerinde yaşanan gelişmeler, sektörün gelişmesi ve modernleşmesini (zeytin ağaçları, meyve ağaçları ve palmye ağaçları yetiştiriciliği), ülkenin gıda yeterliliğine ulaşmasını sağlamıştır. 2019 yılında bu sektördeki büyüme oranı %9,5 oldu. Tunus Afrika'nın en verimli ülkelerinden biri olup organik tarımda da artış bulunmaktadır. Sanayi, GSYİH'nin %22,7'sini oluşturmakta ve aktif nüfusun %32'sini istihdam etmektedir. Ülkenin sanayi sektörleri ağırlıklı olarak ihracata yöneliktir. 2019 yılında sektör durgunlaşmış olup, düşüşte olan sektörler arasında deri ve ayakkabı sanayi, kağıt, karton, plastik, ahşap, gıda ve inşaat malzemeleri bulunmaktadır. Ancak kimya, tekstil ve giyim sektörleri yükselmiştir. Hizmet sektörü GSYİH'nin %59,2'sini oluşturmakta ve işgücünün %55'ini istihdam etmektedir. Yerel ekonomi, büyük ölçüde, gelişen BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) ve turizm sektörlerinin dahil olduğu hizmet sektörüne bağlıdır. Tunus topraklarını vuran terörist saldırılardan zarar gören turizm, 2019 yılında 9,4 milyona yükselen uluslararası girişlerle (yıllık %13,6 artış) önemli ölçüde toparlandı. Mesleki eğitim ve araştırmada hizmet sektörü içerisinde yükselen sektörlerdir.

Politika yapımcıların 14 Ocak 2021'de dört günlük karantina ilan etme kararı (Covid-19'un yayılmasında durdurmak için) yeni bir huzursuzluk salgını için bir katalizör görevi gördü. Görünüşe göre protestolar, ülkenin kötü ekonomik koşulları ve yüksek işsizlikle (özellikle genç nüfus) ilgili artan halk huzursuzluklarını yansıtır. İşsizlik oranının 2019'da %15'den ve 2020'de %20'ye artması bekleniyor. Uluslararası medyaya göre protestolar giderek şiddetlendi, yüzlerce tutuklama ve güvenlik güçlerinin sert tepkisiyle sonuçlandı. Tunus Dinar'ı %47 değer kaybetti.

1. TUNUS'UN SWOT ANALİZİ

Güçlü yönler

- Ekonomi, güçlü hizmetler, tarım ve imalat sanayileri ile iyi çeşitlendirilmiştir.
- Yüksek insan sermayesi gelişimi ve Avrupa pazarlarına yakınlık, uzun vadede yabancı yatırımı çekecektir.
- Ülkenin 2014 anayasası, başka bir otoriter rejimin iktidara gelmesini zorlaştırıyor.
- Ana İslamcı parti olan Ennahda'nın pragmatizmi ve ılımlılığı, Mısır tarzı mezhep çatışmaları ve otoriterliğin geri dönmesini önlemektedir.
- 2019'daki başkanlık ve parlamento seçimleri genel olarak özgür ve adil olarak kabul edilerek, genç demokrasinin kazanımları pekiştirildi.

Zayıf yönler

- İhracat, özellikle Covid-19 salgınının ardından büyüme beklentilerinin zayıf olduğu Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmıştır.
- Ülkenin ticari ve endüstri merkezleri kıyılarda olup iç kısımlar daha az gelişmiştir. Bunun sonucu olarak, iç kısımlardaki nüfus daha çok sosyal huzursuzluk yaşamaktadır.
- İşsizlik, özellikle genç nüfus arasında, diğer Kuzey Afrika ülkelerinden önemli ölçüde yüksektir.
- Bin Ali rejimi altında muhalefet partilerinin sistematik olarak bastırılması, Tunusluların şu anda mevcutta bulunan birçok partiye güvenmemelerine neden oldu.
- Büyük siyasi koalisyonlar 2011'den beri mezhepsel şiddetin önlenmesine yardımcı olurken, parlamento muhalefetini bastırdı ve Tunusluların parti siyasetine ilgisini azalttı.
- Tunus, Libya'ya yakınlığı ve İslam Devleti (İŞİD) için savaştan çok sayıda Tunuslu genç savaşçı nedeniyle güvenlik tehditlerine karşı savunmasız durumda.

Fırsatlar

- Güvenlik koşulları birkaç yıl boyunca kalıcı olarak sabit kalırsa ve yeterli yabancı yatırım gerçekleşirse, turizm uzun vadeli büyümenin büyük bir kaynağı olabilir.
- IMF'nin yardımıyla yapılan daha fazla reform, yabancı yatırımcıların ekonomiye olan güvenini artırmaya yardımcı olabilir.
- Ülke, Arap Baharı'ndan sağladığı demokrasi statüsünün bir getirisi olarak uluslararası toplumdan yardım, kredi ve yatırım elde etmeye devam edecektir.
- Tüm siyasi aktörler, Ennahda'nın 2016'daki siyasi ve dini faaliyetleri ayırma kararıyla yeniden teyit edilen demokratik geçiş kararlı görünüyor.

Tehditler

- Sabit yatırım, istikrarlı bir güvenlik ortamının sürdürülmesine ve yerel işçi sendikalarının eylemlerini azalmasına bağlıdır.
- Covid-19 salgınının ekonomik büyüme ve istikrar üzerinde uzun süreli sonuçları olabilir.
- Artan kamu borç yükü, mali sürdürülebilirlik için artan risklere neden olmaktadır.
- Ekim 2019 seçimlerindeki düşük katılım - yaklaşık% 40 - ülkenin genç siyasi kurumlarına güven inşa etmek için yapılması gereken çok şey olduğunu gösteriyor.
- Yüksek genç işsizliği ve bölgesel eşitsizlikler önemli bir sorun olmaya devam ediyor ve sosyal istikrar için riskler oluşturuyor.
- Küçük kapsamlı olsa da terörist saldırılar 2019'un ortalarında Tunus'un güvenlik sorunlarını bir kez daha ortaya çıkartırken, tekrar etmesi halinde turistleri korkutabilir.
- Tunus, Libya'da artan çatışmalara karşı savunmasız olmaya devam ediyor.

2. EKONOMİK GÖRÜNÜM

Temel Ekonomik Göstergeler					
	2015	2016	2017	2018	2019
Nominal GSYİH, USD Milyar	43	42	40	40	39
Gerçek GSYİH büyümesi, %	1.19	1.16	1.92	2.66	1.04
Tüketici fiyat enflasyonu, %, ort	4.44	3.63	5.32	7.31	6.72
Bütçe dengesi, % GSYİH	-5.25	-6.23	-5.94	-4.58	-3.89
Cari işlemler dengesi, % GSYİH	-8.92	-8.84	-10.25	-11.17	-8.46

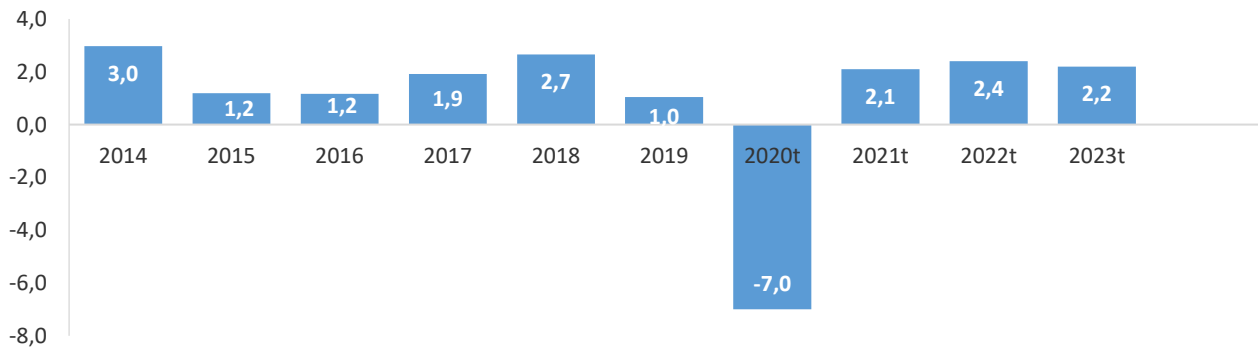
Kaynak: Dünya bankası

A&T Bank'ın görüşü: Geçtiğimiz on yılda, Tunus ortalama yıllık %2 civarında bir büyüme gösterdi, ancak 2009'dan beri ülkeyi etkileyen siyasi, ekonomik ve jeopolitik çalkantının ardından ekonomi durdu. 2018'de GSYİH %2,7 büyürken, 2019'da büyüme hızı %1 idi. Bunun başlıca nedeni, tarımdaki ve sanayiideki daralmadır. Ancak hizmet sektöründeki büyüme yavaşlamayı kısmen telafi ediyor. Dünya bankası tahminlerine göre, COVID-19 salgını nedeniyle GSYİH büyümesinin 2020'de -%7'ye düşmesi ve 2021'de salgın sonrası küresel ekonomik toparlanma ile %2,1'e yükselmesi bekleniyor.

Temel Görünüm

- Dış talepteki düşüş ve Covid-19 salgınına kontrol altına almak için kısıtlamaların sıkılaşması nedeniyle üretimin %7,0 oranında düşmesiyle, Tunus 2020'de rekor düzeyde ekonomik daralma yaşayacaktır.
- 2021'deki toparlanma ise hafif olacak. Sıkı maliye politikası iç talebi engellediğinden, 2021'de reel GSYİH büyümesinin yalnızca %2,1 olacağı tahmin edilmektedir.
- Tunus ekonomisinin büyüklüğü 2023'den evvel, Covid-19 öncesi seviyesine dönmeyecektir.
- Tunus'un uzmanlardan oluşan yeni teknokratik hükümeti, ülkenin mali dengesizliklerini ele alma ve başka bir IMF anlaşması yapma konusunda istekli görünüyor.
- Yeni yönetim, parlamentodaki en büyük parti olan Ennadha'nın desteğini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Bu da potansiyel olarak güvensizlik oyunu ve yeni seçimleri tetikleyebilir.
- Bu durumda IMF ile başka bir finansman paketi anlaşması bozulabilir veya en azından anlaşma gecikebilir. Böylece Tunus'un mali ve dış güvenlik açıkları tekrar önem kazanabilir.

Yıllık GSYİH büyümesi (%)

Kaynak: Dünya bankası T:Tahmin

2020 yılı, Tunus'ta 1991'den bu yana en keskin ekonomik daralmaya işaret ediyor. Gerçek GSYİH'nin 2020'de %7'ye düşeceği tahmin ediliyor. Tunus'un Euro bölgesindeki önemli ticaret ortaklarının Covid-19 salgınına kontrol altına almak için uyguladığı yeni önlemler Tunus'un dış ticaretini olumsuz etkileyecek. 2019 yılında toplam mal ihracatının %67,1'i (GSYİH'nin %27,6'sı) Euro bölgesine sevk edildi. Euro bölgesi ekonomisini etkileyebilecek yeni karantinalar ve kısıtlamalarla, Tunus mallarına olan talep daha da zayıflayacak gibi görünüyor. Ülkenin ihracatındaki düşüşün azaldığına dair başka kanıtlar da vardı. İstatistik otoritesinden alınan verilere göre, mal ihracatı Mart ayında ilk kez pozitif olduktan sonra Eylül 2020'de yıllık bazda %0,6 artış göstermiştir. Ancak yinede, 2020'de ihracatta daralma olması muhtemel görünüyor.

Son yıllarda GSYH'nin yaklaşık %10'u kadar döviz hasılatı getiren turizm sektörü de zarar görmeye devam etmiştir. Turist varışlarına ilişkin veri eksikliği olsa da, Eylül ayı sonunda Turizm Bakanı Habib Ammar, turizm faaliyetlerinin 2020'de 2019'a göre %70 düşebileceğini bildirdi. Ülkenin en önemli turizm pazarı olan AB'deki bazı ülkelerdeki seyahat kısıtlamaları dikkate alındığında, önümüzdeki aylarda sektörde önemli bir toparlanma bekleniyor.

İthalattaki benzer bir daralma, ihracat düşüşünün net ihracatın GSYİH'nin büyümesine negatif katkı yapmasına neden olmasını engellerken, zayıf iç talebi beslemeye devam edecektir. Firmaların ihracat gelirleri daha da kötüye gittikçe, çoğu firma işçileri işten çıkarmak zorunda kalacak ve bu da işsizliğin artmasına neden olacaktır. İhracat kazançlarındaki kayıp, firmaları sabit yatırıma ağırlık vererek sermaye harcamalarını geri çekmeye zorlayacaktır.

Virüsün kontrol altına alınmasına yönelik yerel kısıtlamaların yoğunlaştırılması iç talebi ciddi şekilde etkileyecektir. Son aylarda yeni Covid-19 vakalarının sayısında artış yaşandı. Yukarı yönlü bir yörüngede olan bu eğilimle birlikte, politika yapıcılar, pandemiyi yayılmasıyla mücadele etmek için Ekim 2020'de bir dizi önlem aldı. Bunlar arasında sokağa çıkma yasağının getirilmesi, kafelerde ve restoranlarda oturarak hizmet verilmesinin yasaklanması ve Cuma namazı toplantılarının yasaklanması da vardı. Dış talepteki çöküşten kaynaklanan iş kayıpları ile birlikte daha sıkı kısıtlamalar tüketici harcamalarını etkileyecektir. Bu, daha sıkı kredi koşulları ile daha da artacaktır. Bu bağlamda 2020 yılında reel hanehalkı harcamalarında %9,5 düşüş bekleniyor.

Belirsiz ekonomik görünüm, yatırımın da cansız kalacağı anlamına gelecektir. Küresel risk iştahındaki bozulmanın ardından, yurt dışından sermaye girişlerinde keskin bir gerileme görüldü. Sonuç olarak, sermaye akışlarının 2019'da GSYİH'nin %13,3'ünden 2020'de GSYİH'nin %6,1'ine düşmesi bekleniyor. Sabit sermaye oluşumunda da %12 daralma bekleniyor.

2021'de herhangi bir ekonomik toparlanma sınırlı olacaktır. Tunus'un yeni teknokratik hükümetinin, başka bir IMF anlaşması yapmak için maliye politikasını sıkılaştırmaya odaklanması bekleniyor. Tunus, IMF'den aldığı ve Mart 2020'de süresi dolan fon başka bir kısa vadeli hızlı finansman fonu ile değiştirilmiştir. Bu durumda IMF mali konsolidasyon konusunda ısrar etmektedir. Görünüşe göre iktidar yönetimi bu fonun tesisi aracılığıyla yeni bir IMF anlaşması sağlamaya heveslidir. Bu durum, liberal piyasayı savunan ekonomist Ali Kooli'nin (Tunus'taki Arab Banking Corporation'ın eski CEO'su) yenilenen maliye bakanlığının başına atanmasıyla sonuçlanabilir.

Bu sefer, IMF fonu için maliye politikasını sıkılaştırma çağrıları muhtemelen daha da yüksek olacaktır. Pandemiyin ışığında, Ülkenin bütçe açığı 2019'da GSYİH'nin %3,4'ünden, pandemiyin etkisiyle 2020'de GSYİH'nin %5,6'sına yükselecek gibi görünüyor. Bu arada, merkezi hükümet borcunun GSYİH'ye oranının %72,2'den 2020'de %85,9'unun yükselecek olması, sıkı para politikasını uygulama ihtiyacını doğuruyor.

Hükümet harcamaları kestikçe açığın 2021'de GSYİH'nin %4,3'üne düşeceği tahmin ediliyor. Bu, büyük ölçüde sübvansiyon kesintileri ve virüs salgınının başlangıcında duyurulan bazı acil durum destek önlemlerinin geri alınması yoluyla gerçekleşecek. Kemer sıkma politikası, Covid -19 nedeniyle turist girişlerinde ve yatırımlarda azalması olması gibi nedenlerden dolayı reel GSYİH büyümesinin 2021'de %2,1 olması öngörülmektedir. Ekonominin büyümesi en erken 2023'e kadar Covid-19 öncesi seviyesine dönmeyecektir.

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (DYY):

Ocak 2011'deki Tunus devriminden bu yana, Tunus'taki siyasi ve ekonomik istikrar kırılganlığını koruyor. UNCTAD'ın 2020 Dünya Yatırım Raporu'na göre, DYY 2018'deki 989 milyon USD'den, 2019'da 810 milyon USD'ye düştü. (-%18). Tunus DYY stoku 2019'da yaklaşık 29 milyar USD idi. Tunus'taki ana yatırımcılar BAE, Fransa, Katar, İtalya ve Almanya'dır. 2019 yılında DYY'nin çoğunluğu sanayiye (450 milyon USD), ardından enerji (300 milyon USD) ve hizmetlere (95 milyon USD) tahsis edilmiştir. Stok açısından bakıldığında, imalat, en çok yatırım çeken sektördür, bunu turizm ve telekomünikasyon izlemektedir.

Yatırım çeken başlıca sektörler enerji, elektronik, turizm ve mekanik imalattır. Yatırımcı güveni, artan sayıda uluslararası turist girişinin de gösterdiği gibi, terör saldırılarının sona ermesiyle birlikte iyileşmektedir. Ayrıca Tunus, Dünya Bankası'nın Doing Business 2020 raporunda 2 sıra öne geçerek, 190 ülke arasında 78. sırada yer almaktadır. Tunus hükümeti, iş kurmaya daha kolay izin veren yasaları kabul etti (Tek lokasyondan çok çeşitli hizmet sunan mağazalar, düşürülen ücretler). Mülkiyet kaydı artık daha hızlı ve şeffaf olarak yapılmaktadır, vergi ödemek de risk temelli bir vergi denetim sisteminin uygulanması ile daha kolaydır. Tüm bu gelişmeler portföy yatırımlarını artırdı ve Tunus'un Dünya Bankası sıralamasında ilerlemesine yardımcı oldu.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki (MENA) hidrokarbonlara büyük ölçüde güvenen diğer ülkelerin aksine, Tunus nispeten çeşitlendirilmiş bir ekonomik tabana sahiptir. Tarım, madencilik, imalat ve turizm, GSYİH'ye, ihracata ve istihdama önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Bosch, General Electric ve Philips gibi uluslararası şirketlerin Tunus'ta ülkenin rekabet gücünü artıran üretim operasyonları bulunmaktadır.

Tunus hükümeti, yeni bir yatırım yasasının çıkarılması da dahil olmak üzere, yatırım ortamını iyileştirme yönünde önemli ilerlemeler kaydederken, bir takım yapısal zorluklar devam etmektedir. Devletin sahip olduğu işletmeler, özel sektör katılımına çok az yer bırakarak temel ekonomik sektörlerle hakim olurken, ekonominin bazı sektörleri fiilen yabancı yatırıma açık değildir.

Ayrıca, büyük bir gayri resmi sektörün varlığı nedeniyle, kayıtlı işletmeler sahte, kaçak ve korsan mallarla rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Hükümet, doğrudan yabancı yatırımı teşvik etmektedir. Bununla birlikte, altyapının çoğu yatırımcıların devlet tarafından sunulan bu avantajlardan yararlanamadığı başkent ve kıyı bölgelerinde yoğunlaştığı için işletmeler, altyapı eksiklikleriyle birlikte sık sık sosyal ve işgücü karışıklığıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Yatırım ortamının, ekonomiyi daha sürdürülebilir bir zemine oturtmak için IMF kurtarma paketinin bir parçası olarak hükümet tarafından uygulanan reformlardan fayda sağlaması bekleniyor.

Tunus'da DYY					
Gösterge ismi	2015	2016	2017	2018	2018
DYY girişi, milyon USD	970.5	622.5	810.9	988.9	810.1
DYY girişi, % GSYİH	2.25	1.49	2.04	2.49	2.09
DYY çıkışı, milyon USD	31	241.6	57.4	34	21.8
DYY çıkışı, % GSYİH	0.07	0.58	0.14	0.09	0.06
Net portföy yatırımı, milyon USD	-152.6	56.8	63.8	40.8	-12.9
Net DYY, milyon USD	-970.5	-622.5	-810.9	-988.9	-810.1

Kaynak: Dünya bankası

3.1. Tunus'da yatırım yaparken nelere dikkat etmelisiniz?

Güçlü noktalar:

- Ülkenin ödeme gücü, uluslararası sermaye piyasalarına erişimi ve dünya ekonomisindeki yerini bulmasına olanak sağlamaktadır.
- Ekonominin artan çeşitliliği (turizm, fosfat ve petrol sektörlerinde gelişen madencilik üretimi vb.) ekonomik krizlere karşı direncini güçlendirmektedir.
- IMF ve diğer uluslararası kuruluşlardan destek.
- Ekonomi rekabetçi ücret seviyeleriyle; genç, oldukça yetenekli ve üretken bir işgücüne güvenebilir.
- Ülkenin Avrupa pazarına yakındır. AB ile bağlantı anlaşması vardır. Başkent Tunus, ana Avrupa başkentlerinden ortalama iki saatlik uçuş mesafesindedir.
- Sosyal sistem iyi gelişmiştir ve iddialı bir eğitim politikası başlatılmıştır. Bu politikayla ülkenin modernleşmesi ve uyumun sosyal maliyetinin azaltılması amaçlanmaktadır.
- Mısır ve Libya ile karşılaştırıldığında siyasi geçiş kademeli ve barışçıl olmuştur, genel olarak olumlu bir iş ortamı yaratılmıştır.
- Ülke, fosfatlar ve hidrokarbonlar dahil olmak üzere doğal kaynaklar açısından zengindir.

Zayıf noktalar:

- Tunus'taki ekonomik reformun, 2011 devriminden bu yana gelişen siyasi reforma ayak uyduramaması.
- Yolsuzluk ve adam kayırmacılık sorunları.
- COVID-19 krizinden sonra daha da kötüleşebilecek yüksek sosyal ve coğrafi eşitsizlikler.
- Yasaklayıcı gümrük ve vergi rejimleri küçük ve orta ölçekli işletmeler için engel oluşturmaya devam ediyor.
- Dış borçlarda önemli bir artışla birlikte kamu ve dış işlemlerde yapısal dengesizlikler.
- Devlete ait işletmeler, Tunus'un ekonomisinde hala büyük bir rol oynamaktadır, böylece birçok sektör yabancı yatırıma kapalı kalmaktadır.
- ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre ekonominin% 40-60'ının kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir.
- Yüksek düzeyde genç işsizliği ve üniversite mezunu olanlar arasında işsizlik (işsizlerin yaklaşık üçte biri) sosyal ve ekonomik istikrar için potansiyel riskler olarak görülüyor.
- Ülkenin yüksek kamu borcu ve Avrupa ekonomisine olan büyük bağımlılığı Tunus ekonomisini kırılgan hale getiriyor.

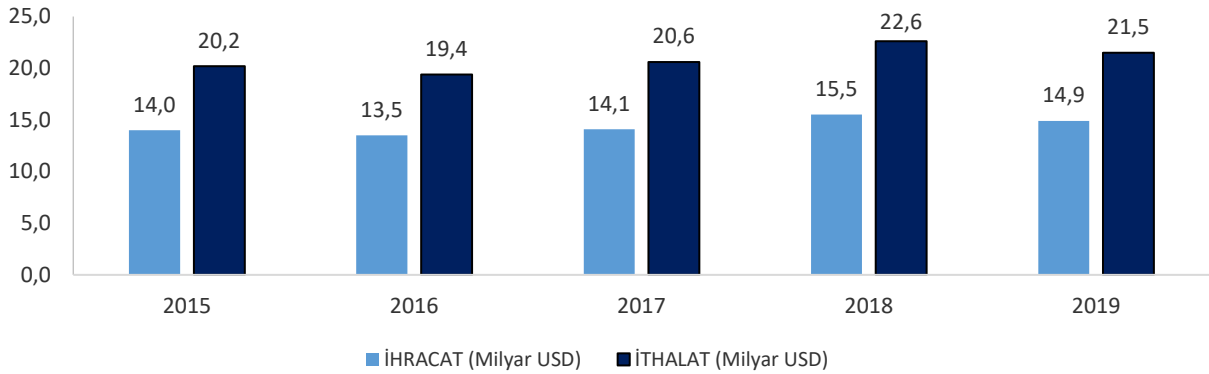
3.2. DYY'yi Motive Etmek veya Kısıtlamak için Hükümet Önlemleri

Son birkaç on yılda Tunus, ekonomisini daha da liberalleştirmeyi ve onu dünya ekonomisine entegre etmeyi seçti. Yeni bir rekabet yasası ile, fiyatları sabitleyen, şirketlerin belirli sektörlerle girişini sınırlayan ve üretimi, dağıtım, yatırımı vb. kontrol eden önceki hükümleri iptal etti. Ayrıca Tunus, ruhsat, izin ve yatırım izinleri alma prosedürlerini basitleştiren ve yabancı işçilerin işe alınmasına ilişkin kısıtlamaları sınırlayan yeni bir yatırım yasasını kabul etti. Bu yasa ile daha önce gerekli belgeleri yayınlayan çok sayıda idari kurumun yerine merkezi bir kurum olan Yüksek Yatırım Kurulu kuruldu. Yabancı işçilerin işe alınması da bu yasa ile daha kolay hale getirilerek, MENA bölgesindeki en katı işgücü piyasası düzenlemelerine esneklik getirildi. Diğer girişimler arasında yeni iflas kanunu, yatırım kanunu ve kamu-özel ortaklıklarını mümkün kılan bir kanun yer alıyor. Tunus Parlamentosu ayrıca, yatırımı engelleyen mevcut yasa ve yönetmeliklerdeki eksiklikleri gidermek için 38 değişiklik içeren 2019-47 yasasını da kabul etti. Tunus, Bizerte ve Zarzis'te şirketlerin vergi ve gümrük vergilerinden muaf olduğu ve sınırsız döviz işlemlerinden yararlandığı serbest ticaret bölgelerine (Parcs d'Activités Economiques) sahiptir.

Bu bölgelerdeki üretim, yeniden ihracatı artırmak amacıyla, Tunus'a sınırlı gümrüksüz girişe sahiptir.

4. DIŞ TİCARET GÖRÜNÜMÜ

Kaynak : Trademap

Hükümet, ülkenin Avrupa ülkelerine bir ihracat merkezi olarak profilini güçlendirmeye çalıştığı için, Tunus geleneksel olarak ticarete açık bir politika izlemektedir. Ülke, Akdeniz'de geniş bir kıyı şeridi ve Avrupa'ya yakınlığı ile stratejik bir coğrafi konuma sahiptir. Tunus'un konumu serbest ticaret anlaşmasına sahip olduğu AB'deki büyük ticaret ortaklarıyla ticaret yapmak için iş maliyetlerini düşürmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki hidrokarbonlara büyük ölçüde güvenen diğer ülkelerin aksine, Tunus nispeten çeşitlendirilmiş bir ekonomiye sahiptir.

Çok çeşitli ürünleri ihraç eden ülke, tek bir büyük ihracat ürününe sahip olmanın neden olabileceği dalgalanan talebe karşı savunmasızlığını azaltmaktadır. Ülkenin ticaret ortamı, 2011 yılında eski otoriter lider Ben Ali'yi deviren yerel sanayi üretimini ve turizm sektörünü etkileyen sosyal ve politik karışıklık nedeniyle ciddi şekilde kötüleşti. Buna ek olarak, hem ithalat hem de ihracat için AB'ye aşırı güven, ülke ekonomisinin yavaş büyümesine neden oluyor ve AB'nin belirsiz geleceğine karşı savunmasız bırakıyor.

Tunus'un ihracatı, bölgedeki diğer pazarlara kıyasla nispeten çeşitlendirilmiş olsa da, ticaret ortakları karışımı çok yoğundur. Ülke, Avrupa ile ticarete aşırı derecede bağımlıdır; Fransa, İtalya, Almanya ve İspanya, yıllar itibarıyla toplam ihracatın % 60'ından fazlasını oluşturan ilk beş pazar olmuştur. Bu nedenle ticaret seviyeleri, özellikle Tunus ihracatının % 45'ini oluşturan Fransa ve İtalya pazarının zayıf talebinden etkilenmiştir. Benzer şekilde, ticaret akışları, petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, komşu Cezayir ve Libya'da yaşanan siyasi kargaşa, makroekonomik koşulların zayıflaması ve kötüleşen ekonomik koşullar Tunuslu ihracatçıları da etkilenmiştir. Cezayir ve Libya, Avrupa pazarlarına kıyasla Tunus ihracatının ve ithalatının küçük bir bölümünü oluştursa da (toplam %6), ticaret akışları geleneksel olarak güçlü olmuştur.

Tunus'un ana ithalat ortakları, AB dışında Çin ve Türkiye'dir. Fransa ve İtalya ise, Tunus'a ithal edilen ürünlerin ana tedarikçisi olmaya devam etmektedir. Bölgede, Cezayir ve Mısır, bu ülkelerden sonra Tunus'un en önemli ithalat ortaklarıdır, Libya ile ticaret ise önceden güçlü olmasına rağmen, devam eden çatışmalar nedeniyle önemli ölçüde kesintiye uğradı. Genel olarak, ithalatçı işletmeler, nispeten çok sınırlı ithalat ortaklarına sahip olmaları nedeniyle potansiyel aksamalara ve jeopolitik risklere maruz kalmaya devam etmektedir. Tunus hem komşularıyla hem de uzaktaki diğer ülkelerle genel olarak iyi ilişkilere sahiptir.

2002'de ABD ile bir Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması imzalanmış olup, bu anlaşma sonraki yıllarda serbest ticaret anlaşması olma potansiyeline sahiptir. Tunus, 2008'de AB ile bir serbest ticaret bölgesi kurdu (Akdeniz'de bunu yapan ilk ülke oldu).

Ayrıca Libya, Cezayir ve Türkiye dahil olmak üzere yaklaşık 81 ülke ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. Tunus, serbest ticaret ilkeleri doğrultusunda liberalleşme ve ikili anlaşmalara yönelik bazı aktif adımlar atarak küresel pazara başarıyla girmiştir. Tunus, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşması, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) Üye Devletleri ve Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi anlaşmalarını imzalamıştır.

Tunus'un Dış Ticaret Göstergeleri					
Gösterge ismi	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat, Milyar USD	17.3	16.7	17.4	19.2	19.1
İhracat % yıllık USD artış	-19	-3	4	10	0
İhracat, % GSYİH	40	40	44	48	49
İthalat, Milyar USD	21.9	21.2	22.3	24.4	23.3
İthalat % yıllık USD artış	-17	-6	5	9	-5
İthalat, % GSYİH	51	51	56	61	60
Ticaret dengesi Milyar USD	-5	-5	-5	-5	-4
Ticaret dengesi % yıllık USD artış	-42	-2	9	6	-19
Ticaret dengesi, % GSYİH	-10.7	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1

2019'da ithalat ortakları	Milyar USD	Yüzde (%)
Dünya	23,3	100
İtalya	3,3	15.4
Fransa	3,0	14.2
Çin	2,0	9.5
Almanya	1,4	6.8
Cezayir	1,4	6.6
Türkiye	0,8	4.5
İspanya	0,8	4.1

2019'da ihracat ortakları	Milyar USD	Yüzde (%)
Dünya	19,1	100
Fransa	4,3	29.1
İtalya	2,4	16.2
Almanya	1,9	12.8
Belirsiz alan	0,9	6.5
İspanya	0,5	3.8
Libya	0,5	3.6
Cezayir	0,3	2.7

2019'da ithal edilen ürünler	Milyar USD	Yüzde (%)
Tüm ürünler	23,3	100.0
Mineral yakıtlar	3,6	16.7
Elektrikli makine	3,0	14.2
Makina	1,9	8.8
Plastik	1,2	6.0
Taşıt	1,1	5.5
Tahıl	0,7	3.7

Kaynak: Trademap

2019'da ihracat ürünler	Milyar USD	Yüzde (%)
Tüm ürünler	19,1	100
Elektrikli makine	4,0	26.8
Giyim	1,6	11.3
Mineral yakıtlar	0,8	5.5
Optik cihaz	0,6	4.2
Makine	0,5	3.7
Hayvan	0,5	3.7

5. BANKACILIK SEKTÖRÜ GÖRÜNÜMÜ

Tunus Merkez Bankası'nın (TMB) Ocak 2020'de yayınlanan bankacılık denetimi yıllık raporuna göre Tunus, 23'ü onshore, 7'si offshore olmak üzere 30 bankaya ev sahipliği yapıyor. Onshore bankalar, 3 İslami banka, 2 mikrokredi ve KOBİ finansman bankası ve 18 ticari bankadan oluşmaktadır. Citi Bank, Link ve Alubaf International gibi uluslararası bazı bankalar Tunus'ta faaliyet göstermektedir. 2 ticari banka, 10 leasing ve 2 factoring şirketi olmak üzere 14 tane de finansal kuruluş bulunmaktadır. Ülkede AB bankacılık standardı seviyesine ulaşmak için çalışmalar yapılmaktadır. Gelecekle ilgili projeler içerisinde, yerli bankaların geliştirilerek Cezayir ve Libya'da şube açması yer almaktadır.

Bankaların özel sektöre sağladığı yurt içi kredi, 2019 yılında GSYH'nin % 64'ü seviyesinde gerçekleşti. Dünya Bankası'na göre bu düzey, %57 olan MENA bölgesi ortalamasının üzerinde. Dünya Bankası'nın Doing Business 2020 anketinde, Tunus'un krediye erişim kolaylığı açısından sıralaması 2019'da 99'dan 2020'de 104'e düştü. Tunus'un bankacılık sistemi penetrasyonu son beş yılda yıllık %4 arttı. Bankaların % 87'si kıyı bölgelerinde bulunmaktadır. Tunus'un bankacılık sistemi faaliyetlerine baktığımızda, 2019 yılında varlıkların % 92'si, kredilerin %93'ü ve mevduatın % 97'si, 23 adet onshore bankasındadır. Bu onshore bankalar Tunus'un büyük şirketlerini hedefleyen hizmetler sunmaktadırlar. Bu arada, KOBİ'ler ve bireyler, yüksek teminat gereksinimleri nedeniyle banka sermayesine erişimde zorluk yaşamaktadırlar. Yabancı bankaların offshore rejimi altında Tunus'ta şube açmalarına ve operasyonlar kurmalarına Merkez Bankası'nın denetiminde izin verilmektedir.

Borç verme oranları devlet düzenlemeleri ile kontrol edilmektedir. Bu, bankaların kredi portföylerini uygun şekilde fiyatlandırmasını engellemekte ve bankaların kredi tedarikini kısıtlamasına sebep olmaktadır. Tunus bankaları arasındaki rekabet, faiz oranlarını düşürme etkisine sahipse, öte yandan faiz dışı masraflar borçlulara faiz oranlarından çok daha yüksek maliyetler getirmektedir. Faiz dışı maliyetler için gayrimenkul üzerine konan ipotek teminatı giderlerini örnek verebiliriz. Genelde teminat, kredi anaparasının değerine eşit veya bu değer üzerinde olmalıdır. Bankaların teminat gereksinimleri yüksektir, çünkü bankalar teminat toplama konusunda yasal zorluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu da maliyetleri artırmaktadır. Tunus Merkez Bankası bankacılık denetim raporuna göre, sorunlu krediler 2018 yılında tüm banka kredilerinin % 14,5'ünü oluşturmaktadır. Sorunlu kredilerin %46'sı turizm ve %27'sini tarım sektörüne verilen kredilerden oluşturmaktadır.

Tunus ekonomisinde bankalar ve menkul kıymetler borsasının ötesinde birkaç etkili finansman mekanizması daha mevcuttur. Gerçek bir tahvil piyasası yoktur ve mali kurumlara satılan devlet borcu resmi, şeffaf bir ikincil piyasada yeniden işlem görmez. Firmalar, yeterli sermaye toplamakta, işlemlerini sağlamakta ve olgunlaştıklarında başarılı yatırımlardaki hisselerini satmakta zorluk yaşarlar. Sivil toplum örgütü Enda Inter-Arabe, ülkenin önemli bir kredi sağlayıcısı olup, mikrofinans piyasasını yönlendirmektedir.

Tunus hükümeti, iki finansal hizmet faaliyeti kategorisini tanımaktadır: Bankacılık (mevduatlar, krediler, ödemeler, takas işlemleri, işletme sermayesinin edinimi) ve yatırım hizmetleri (alım, iletim, emir yürütme ve portföy yönetimi). Yabancı finansal hizmet sağlayıcıları, bir banka için minimum 25 milyon Tunus Dinarı (8,5 milyon USD), banka dışı bir finans kurumu için 10 milyon Dinar (3,4 milyon USD), yatırım şirketi için 7,5 milyon Dinar (2,6 milyon USD) ve portföy yönetim şirketi için 250.000 Dinar (85.200 ABD doları) başlangıç sermayesi koymalıdır.

Son gelişmeler: Tunus Merkez Bankası'nın (TMB) koronavirüsten kaynaklanan etkileri azaltmak için 17-21 Mart 2020'de açıklanan önlemleri, finans sektörü üzerinde krediler için önemli bir etki yaratacaktır.

Kanun koyucuların gerekli düzenlemelerin uygulanmasına yönelik esnek bir yaklaşım benimseyecekleri haberleri bankalara anında likidite rahatlığı getireceğinden, tedbirler olumlu bir etki yaratacaktır. Bankalar için % 120 olan kredi / mevduat oranının hafifletilmesi, bankaların karşılaştıkları ciddi likidite baskılarının hafiflemesini sağlayacak ve müşterilerine yeni krediler vermesine olanak sağlayacaktır.

Ayrıca 21 Mart 2020'de Tunus, koronavirüsün ekonomik etkileriyle mücadele etmek için 850 milyon USD'lik paket açıkladı. Buna, şirketlere yardımcı olacak 410 milyon USD tutarında kredi ve yardım dahildir, ancak bu miktarlar küçüktür ve çok küçük borçlulara yalnızca kısa vadeli rahatlama sağlayacaktır. Bu da bankacılık sektörüne çok az kalıcı fayda sağlayacaktır.

Bununla birlikte, KOBİ'lere ve doktorları, diş hekimlerini ve serbest meslek sahiplerini kapsayan profesyoneller kesimine kredi verilmesi için hem anapara hem de faiz için muafiyetler taahhüt edilmektedir. Bu kurtarma paketi, Mart ayının başından Eylül 2020'nin sonuna kadar uygulanacaktır. Ayrıca, bankalar bu tür düzenlemeleri 90-180 gün arası geçmiş veya vadesi 360 güne kadar geçmiş daha sorunlu kredileri kapsayacak şekilde genişletebilirler. Bu paketten fayda sağlamak için, bankalar geri ödemeleri borçluların nakit akışına uygun şekilde yeniden yapılandırabilirler. Bu yardım, bankacılık sektörü tarafından bildirilen gerçek varlık kalitesine fayda sağlayacak ve zayıf kredi kalitesine katkıda bulunacaktır. Bu önlemler aynı zamanda bankaların kredileri değer düşüklüğüne uğramış alacaklarını ertelemelerine olanak tanıyacak ve bankalar yapay olarak yüksek net gelir bildireceklerinden karlılık ve sermayeye yapay bir destek sağlayacaktır.

Tunus'un bankacılık sektörünün görünümü olumsuzdur. Banka dışı finansal kurumlar ise KOBİ'lere, özellikle otomobil, ağır vasıta ve inşaat sektörüne gerekli ekipman satın alımı için finansman sağlamaktadırlar. Likidite koşullarının herhangi bir şekilde hafifletilmesi, bankalara ve banka dışı finansman kurumlarına rahatlama getirecektir. Ancak Tunus ekonomisi üzerinde, özellikle koronavirüsün turizm sektörüne etkileriyle krediler üzerine ek stres getirecektir.

Tunus'daki ticari bankaların listesi

- Central Bank of Tunisia (Banque Centrale de Tunisie)
- Stusid Bank (STUSID)
- Banque Franco Tunisienne (BFT)
- Banque Nationale Agricole (BNA)
- Union Internationale de Banques (UIB) – An affiliate of Société Générale
- Banque de Tunisie (BT)
- Amen Bank (AB)
- Tunisian Qatari Bank (TQB)
- Societe Tunisienne de Banque (STB)
- Union de Bancaire pour le Commerce et l'Industrie (UBCI)
- Arab Tunisian Bank (ATB)
- Banque de l'Habitat (BH)
- Citibank
- Banque de Financement des Petites et Moyennes Entreprises (BFPME)
- Arab Banking Corporation (ABC)
- Attijari Bank
- Banque de Tunisie et des Emirats (BTE)
- Banque Tuniso-Koweitienne (BTK)
- Banque Tunisienne de Solidarite (BTS)
- Banque Tuniso-Libyenne (BTL)
- Banque Internationale Arabe de Tunisie (BIAT)
- Banque Zitouna (ZITOUNA)

6. TÜRKİYE & TUNUS İLİŞKİLERİ

Tunus – Türkiye dış ticaret ilişkisi				
Yıllar	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	Ticaret Dengesi (Milyon USD)	Ticaret Hacmi (Milyon USD)
2015	819	144	675	963
2016	911	214	697	1,125
2017	913	206	707	1,119
2018	904	182	722	1,086
2019	848	157	691	1,005
2020*	788	127	661	915

*: Geçici rakam

Türkiye'nin 2019'da Tunus'a ihracatında başlıca ürünler		
Ürün	Milyon USD	%
Toplam	848	100
Demir ve çelik	108	12.7
Pamuk ve ipliği	87	10.3
Makinalar	76	9.0
Taşıtlar	72	8.5
Plastik	48	5.7
Mineral yağlar	44	5.2
Örme eşya	43	5.1
Demir çelikten eşya	40	4.7
Ahşap eşya	33	3.9
Elektrikli makine	27	3.2

Türkiye'nin 2019'da Tunus'tan ithalatında başlıca ürünler		
Ürün	Milyon USD	%
Toplam	157	100
Gübre	59	7.0
Elektrikli makine	25	2.9
Makine	10	1.2
Demir ve çelik	9	1.1
Plastik	8	0.9
Giyim eşyası	7	0.8
Pamuk ve ipliği	5	0.6
Meyve	5	0.6
Örme giyim eşyası	4	0.5
Taşıt	3	0.4

Kaynak:TUIK

Tunus 1956'da özgürlüğünü ilan etmiş ve aynı yıl Türkiye tarafından tanınmıştır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ise 1957'de başlamıştır. Sömürge döneminden sonra, Tunus'ta serbest piyasa ekonomisine geçişi 1987'ye kadar sürmüştür. 2011'deki Yasemin devriminden sonra, 2020'de Covid-19 şoku ekonomiyi önemli ölçüde etkilemiştir. Ülkenin ekonomik rahatsızlığı, riskli göç biçimlerinde artışa neden oldu. 2019'da 3.900 kişi Akdeniz'i aşarak Avrupaya geçerken 2020'de 12.776 Tunuslu Avrupa'ya geçti. Türkiye Aralık 2020'de Tunus'a 5 Milyon USD insanı yardım hibe ettiğini açıklamıştır.

Türkiye'nin Tunus'a olan ihracatı ve ithalatı yıllar itibariyle düşüş göstermektedir. 2020 yılı geçici verilerine göre Türkiye'nin Tunus'a ihracatı 788 Milyon USD'ye, Tunus'tan ithalatı ise 127 milyar USD'ye gerilemiştir. Dış ticaret hacmi ise son 5 yılda yaklaşık 1 Milyar USD olup, ticaret dengesi Türkiye lehinedir. Gıda ürünleri ithalatı önemli bir yer tutmakla birlikte ülke, başta zeytinyağı olmak üzere önemli bir tarım ürünü ihracatçısıdır. Tunus'a zeytinyağı işleme, unlu mamuller işleme tesisi makine ve ekipmanlarının uygun fiyata satılabildiği bilinmektedir. Tunus dış ticaret politikasının genel yaklaşımı ile uyumlu olmak üzere, Tunus'a tekstil hammaddesi (iplik ve kumaş) ve tekstil makineleri, hububat (Tunus'un açığı bulunmaktadır), tütün ve mamulleri, demir-çelik ürünleri, metal eşya, otomotiv yan sanayi ürünleri, büro makineleri, haberleşme cihazları, elektrikli ve elektriksiz makineler ile ulaşım araçları ihraç edilmektedir.

Dünya fosfat üretiminde ilk sıraları alan Tunus, fosfatı işleyerek fosforik asit ve gübreye dönüştürmektedir. İmalat sektöründe ise, tekstil ve deri ürünleri en önemli ihraç kalemlerini oluşturmaktadır.

Üretimde ve ihracatta tekstil, gıda işleme, elektrikli ürünler önem kazanmıştır. Tunus hükümeti, tekstil, makine ve elektrikli ürünler, otomotiv parçaları, eczacılık ürünleri, ayakkabı ve deri, gıda ve bilişim teknolojilerine yapılacak yatırımlar açısından rekabet avantajına sahip olduklarını duyurmuştur.

➤ Türkiye-Tunus İş konseyi

Türkiye-Tunus İş Konseyi, Afrika İş Konseyleri çatısı altında, Tunus'daki muhatap kuruluşu UTICA (Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği) ile işbirliği içinde 1990 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Türkiye ile Tunus arasındaki iş hacminin artması amacıyla kurulan konseyin çabaları sonucu Serbest Ticaret Anlaşması 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. İş Konseyi ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için başta tekstil, hazır giyim ve ayakkabı, mobilya, otomotiv yan sanayi, turizm, müteahhitlik ve balıkçılık olmak üzere, iki ülke iş dünyaları arasında yeni bağlantılar kurmaya devam etmektedir. İş konseyi üyesi Türk firmalar: Diktaş Dikiş İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş. Global Yatırım Holding A.Ş. Nurol Holding A.Ş. Ece Holding A.Ş. Karba Otomotiv Mak. San. ve Tic. Mim. Müh. Hizm. Ltd. Şti. ABC International Bank Plc. Türkiye Galata Taşımacılık ve Ticaret A.Ş. Havelsan A.Ş. - Hava Elektronik San.Tic.ve A.Ş. İş-Kaya İnşaat San. ve Tic. A.Ş.

➤ Tunus'ta faaliyet gözteren bazı Türk firmaları :

- **TAV Holding, Enfidha Hammamed Uluslararası Havaalanı:** TAV Holding tarafından inşa edildi, 2009'da faaliyete geçti. Yıllık 30 milyon yolcu kapasitesi var. 40 yıl süreyle yine TAV Holding tarafından işletilecektir. Tunis Carthage havaalanındaki trafiği azaltacaktır.
- **TAV Holding, Monastir Habib Bourguiba Uluslararası havaalanı:** TAV Holding 2008'de operasyonu devraldı ve 2047'ye kadar işletme hakkına sahiptir. Tunus'un en popüler turistik merkezi Bourguiba'ya yakındır.
- **Rades-La Goulette Köprüsü:** Tunus ve Japon ortaklığıyla yapılmakta olan köprü projesinin maliyeti 112 milyon USD. İnşasına 2004'de başlandı, 2009'da resmi törenle açıldı. Köprü başkent Tunus'un kuzey (Rades) ve güney (La Goulette) banliyösünü bağlamaktadır. Söz konusu projenin köprü kazıklarının çakılmasına ilişkin kısım 2004 yılında **STFA** tarafından gerçekleştirilmiştir.

6.1. Tunus'ta Türk yatırımcıların ilgilenebileceği büyük yatırım projeleri:

➤ İnşaat alanında:

- **Yüzyılın Şehri Projesi, modern şehir, Akdeniz kapısı:** Sama Dubai Holding (BAE) 2007'de 25 milyar USD'lik Yüzyılın Şehri veya Akdenizin Kapısı isimli projeye imza atmıştır. Ancak Ben Ali rejimi tarafından Dubai ile imzalanan anlaşma hükümet tarafından 2020'de şehri inşa etmek için şirkete düşük fiyata geniş araziler verildiği gerekçesiyle askıya alınmıştır.
- **Bukhatir Grup, Tunis Spor Şehri:** Tunis Spor Şehri Projesi Mayıs 2008'de başlamış olup Tunus-BAE ortak yatırımdır. Toplam 5 milyar USD'lik proje ile 255 hektarlık alanda golf sahası, futbol, voleybol, basketbol, hendbol, tenis, yüzme, atletizm ve diğer spor dallarını içeren 9 spor akademisi, 36 hektarlık alan içerisinde 10.000 seyircilik futbol stadyumu ile 5.000 seyircilik spor salonu, olimpiik yüzme havuzu inşaaı öngörülmektedir.
- **Al Maabar-BAE, Bled El Ward veya Rüya Şehir Ariana Projesi:** Ariana adlı bölgede 5.000 hektarlık bir alanda (2.600 hektarı göl) 10 milyar USD'lik Bled El Ward isimli yeni bir şehir kurulmasına ilişkin bir projedir. Yerleşim alanları, sağlık merkezleri, turistik ve dinlenme merkezleri, alışveriş ve spor merkezleri, yeşil alan, marina yapılması öngörülmektedir. 2008'de başlanmış olup, 20 yılda tamamlanacaktır.
- **Tunis off shore Finansman Limanı Projesi:** 3 milyar USD'lik bu proje Kuzey Afrika'daki ilk off shore finansman merkezi olacaktır. Bankacılık, yatırım ve danışmanlık, sigortacılık merkezinin yanı sıra marina yerleşim ve ticaret merkezlerinden oluşacaktır. Tunus'un ekonomik ve mali yapısı için önemli bir proje olarak görülmektedir.

- **Abu Dhabi Investment House, Porta Moda Projesi:** Proje, Tunis off shore Finansman Limanı Projesi'nin bir parçasıdır. Çok amaçlı bir proje olup, yerleşim alanı, oteller, moda ve mobilya mağazaları, moda akademisi, eğlence ve eğitim merkezlerini kapsayacaktır. Proje maliyeti yaklaşık 7 milyar USD.
- **Kültür Şehri Projesi:** 9 hektarlık bir alan üzerine kurulacak olup 1.800 kişilik opera salonu, 300 kişilik tiyatro salonu, 7 adet müzik, tiyatro ve dans stüdyosunu kapsamaktadır. İnşasına 2006'da başlandı, maliyeti 50 milyon USD.
- **Küçük Sicilya Projesi:** 80 hektarlık bir alan içerisinde başkent Tunis'in belli bir kısmı ile çevresinin renovasyon ve rehabilitasyonu ile ilgili bir projedir. Proje çok katlı oto park, iki adet ikiz kule, çok fonksiyonlu ulaşım istasyonu, yerleşim ve idari binalar, kültürel, sosyal ve ticari merkezlerden oluşmaktadır. Tunus belediyesi'nin sorumluluğunda olan proje hukuki sorunlar nedeniyle başlayamamıştır.
- **Taparura Projesi:** Sanayi nedeniyle kirlenen Sfax şehrinin kuzey sahilinin temizlenmesi ve rehabilite edilmesi projesidir, 2006'da başlamıştır. Avrupa Kalkınma Bankası tarafından finanse edilen yaklaşık 100 milyon USD'lik bir projedir.
- **Enfidha'da yapılacak olan derin su limanı projesi:** Enfidha doğu Akdeniz kıyısında yer alan Tunis ve Sfax şehirleri arasındaki şehirdir. Maliyeti 2 Milyar USD'dir. 2020'de 6 adet çok uluslu şirket derin su limanı projesi ile ilgilenmişlerdir.

➤ Enerji alanında:

- Fransız Alstom firmasıyla yürütülen 3 ayrı elektrik üretim projesi bulunmaktadır.
- Sfax yakınlarında kurulması planlanan nükleer enerji projesi bulunmaktadır.
- Güneş ve rüzgar enerjileriyle ilgili projeler de mevcut olup, Bizerte rüzgar enerjisi yatırımının ülke kapasitesini % 4 artırması beklenmektedir.
- Tunus su dağıtım projesi; Proje su kaynaklarının etkin kullanımı ve özellikle kırsal alana içme suyu tedariki ve tarım alanlarının sulanması amaçlıdır. Toplam proje bedeli 122 milyon Euro olup, Afrika Kalkınma Bankası yanı sıra Fransız Kalkınma Ajansı, Dünya Bankası ve Tunus Hükümeti tarafından finanse edilmektedir.

6.2. Tunus'da gelecek vaadeden sektörler:

Savunma Sanayi:

5 Türk savunma sanayi firması (TUSAŞ, BMC, Nurol Makina), Katmerciler A.Ş., Aselsan) Tunus'a 150 Milyon USD değerinde ürün ihrac etmek için Aralık 2020'de anlaşma imzaladı.

Bilgi İşlem ve Haberleşme:

Haberleşme teknolojileri Tunus'ta ilk sıralarda yer alan bir sektördür. Halihazırda GSYİH'ya katkısı %13,5'dir. Bilgi işleme, yazılım, sistem kurulumu ve danışmanlık gibi konularda yatırım imkanları mevcuttur.

Elektrik-elektronik: Özellikle son 10 yılda çok dinamik bir sektördür. Sektörün büyüme oranı yıllık %15'dir. Tunus'ta yetişmiş eleman ve mühendis bulmak oldukça kolaydır. Mühendis istihdam edilen sektörlerde mühendis çalıştırma maliyeti aylık 1.000–1.200 USD'dir.

Mekanik: Tunus'un özellikle Avrupa'ya yakınlığı, üretim maliyetinin düşüklüğü, AB ile gerçekleştirilen serbest ticaret alanı, ayrıca diğer Arap ülkeleriyle yapmış olduğu serbest ticaret anlaşmaları, kira ve eleman maliyetlerinin düşüklüğü ülkeye yatırımı cazip kılmaktadır. Özellikle otomotiv sektörünün ihtiyacı olan mekanik parçalar ve yan sanayi alanlarında yatırım için iyi bir pazardır.

Tekstil: Konfeksiyon imalatında Avrupa için iyi bir tedarikçi olan Tunus, Avrupa'ya yakınlık, vasıflı eleman teminindeki kolaylık, siyasi kararlılık, vergilerdeki avantajlar, düşük işçi maliyetleri nedeniyle bu sektörde yatırım yapılması açısından avantajlı durumdadır. Ülkenin iplik ve kumaş üretiminin olmaması nedeniyle özellikle bu

alanlarda yatırım imkanı bulunmaktadır. Tunus AB'nin dördüncü büyük tekstil tedarikçisi. Üretimin % 92'si, Fransa başta olmak üzere, İtalya, Almanya, Belçika ve diğer AB ülkelerine gönderiliyor. Tunus'ta tekstil sektöründe faaliyet gösteren 2 bin 976 firma bulunmaktadır. Tekstil sektörü, Tunus ihracatının % 25'ini oluşturuyor, bunun ağırlıklı kısmında hazır giyim ürünleridir.

Gıda sanayii: Ülkenin Avrupa'ya yakınlığı, Arap ve AB ülkeleri ile serbest ticaret alanları oluşturmuş olması, iklimin erken üretim için müsait olması, tarım ürünlerinde iç talebin iç piyasanın yanı sıra turizm nedeniyle de artması, diğer taraftan tarımsal ürün üretimindeki yıllık sürekli artış, ürün kalitesindeki artış, yetmiş mühendislerin % 25'inin tarım ve gıda sanayiinde çalışıyor olması, ve vasıflı eleman teminindeki kolaylık gıda sanayi alanında yatırımı cazip kılmaktadır. Özellikle mevcut fabrikaların modernizasyonu, sebze ve meyve işleme tesisleri, dondurulmuş meyve sebze sanayi, deniz ürünleri sanayi (deniz ürünlerinden yemekler, ton konservecilik sanayi, dondurulmuş deniz ürünleri vs), şarapçılık, kesme çiçek, süt ürünleri, şekerleme ve bebek maması ile organik gıdada yatırım imkanları bulunmaktadır.

Deri ve Ayakkabı: Diğer sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de Tunus'un Avrupa'ya yakınlığı, düşük işgücü maliyeti, hammadde teminindeki kolaylık, deri el sanatlarındaki tecrübeler bu sektörde özellikle ayakkabı imalatı, deri çanta ve deri eşya imalatı için iyi bir yatırım yeri olarak görülmektedir.

Yukarıda belirtilen sektörlerin dışında, Tunus inşaat ve müteahhitlik alanlarında gelecek vaat eden bir ülkedir. Özellikle Körfez Ülke yatırımcılarının bu ülkeye turizm, konut ve yerleşim alanında yatırım yapmayı arzu etmektedirler. Avrupalı yatırımcıların petrol arama, doğal gaz dağıtım, elektrik üretim ve dağıtım alanlarında yatırım girişimleri inşaat sektörü ve inşaat malzemeleri açısından fırsat yaratmaya müsaittir.

Tunus Yatırımları Geliştirme Ajansı (FIPA) ve Tunus Sanayi ve İnovasyon Geliştirme Ajansı (APII) kayıtlarına göre Tunus'ta Türk işadamları tarafından kurulmuş 24'ü sanayi konusunda faaliyet gösteren yaklaşık 200 ticari şirket bulunmaktadır. Türkiye'nin Tunus Ticaret Müşavirliğinden yapılan açıklamaya göre ülkedeki bu Türk yatırımları havalimanı inşası ve işletilmesi, çeşitli havalimanlarındaki gümrüksüz mağazaların işletilmesi, çimento fabrikası inşası, gemi yük komisyonculuğu, plastik geri dönüşüm, PVC malzeme üretimi, oto yedek parça, tekstil ve konfeksiyon sektörleri ile restoran işletmeciliği, çeşitli gıda ürünleri üretimi, yengeç ve deniz patlıcanı üretim ve ihracatı, tarım kimyasalları üretimi gibi birçok alana dağılmış durumda.

AÇIKLAMA:

Burada yer alan yatırım bilgi, yorum ve tavsiyeleri yatırım danışmanlığı kapsamında değildir. Yatırım danışmanlığı hizmeti; aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri, mevduat kabul etmeyen bankalar ile müşteri arasında imzalanacak yatırım danışmanlığı sözleşmesi çerçevesinde sunulmaktadır. Burada yer alan yorum ve tavsiyeler, yorum ve tavsiyede bulunanların kişisel görüşlerine dayanmaktadır. Bu görüşler mali durumunuz ile risk ve getiri tercihlerinize uygun olmayabilir. Bu nedenle, sadece burada yer alan bilgilere dayanarak yatırım kararı verilmesi beklentilerinize uygun sonuçlar doğurmayabilir.

Bu rapor, A&T Bank Ekonomik Araştırmalar tarafından sadece bilgi amaçlı olarak hazırlanmıştır. Sunulan bilgilerin yayım tarihi itibarıyla yanlış/yanıltıcı olmamasına özen gösterilmiş olmasına karşın, A&T Bank bilgilerin doğru ve tam olmasından sorumlu değildir. Bu raporda yer alan bilgiler herhangi bir uyarı yapılmadan değişebilir. A&T Bank ve kurum çalışanları bu raporda sunulan bilgilerin kullanılmasından kaynaklanabilecek herhangi bir doğrudan ve dolaylı zarardan ötürü hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir. Telif hakkı saklıdır, herhangi bir amaçla A&T Bank'ın izni olmadan raporun tamamı veya bir kısmı başka bir yerde yeniden yayımlanamaz, dağıtımı yapılamaz. Tüm hakkı saklıdır.